

Савенко Т. С., соискатель, Тернопольский национальный педагогический университет им. Владимира Гнатюка (Украина, Тернополь), didy@ukr.net

Сотрудничество Научного общества им. Т. Шевченко с Всеукраинской академией наук

Автор исследует научные контакты и сотрудничество НОШ и ВУАН в течение 20 – до второй половины 30-х гг. XX ст. и выясняет направления и динамику расширения научного сотрудничества учреждения.

Ключевые слова: НТШ, ВУАН, почтово-телеграфная конвенция, научно-организационная деятельность, издательское сотрудничество.

***

УДК 34677.77:477

Кравчук Л. В.,
кандидат історичних наук, ст. викладач кафедри
філософії та суспільних дисциплін,
ДВНЗ «Тернопільський державний медичний
університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України»
(Україна, Тернопіль), kravchuklv@tdmu.edu.ua

Радянська система освіти та її кадровий потенціал в новоутвореній Тернопільській області в період 1939–1941 рр.

Розкрито основні аспекти підготовки за радянськими ідеологічними стандартами кадрів, які розставлялися на всіх освітньо-культурних щаблях нової радянської насильно проведеної системи освіти. Основним завданням яких було формування і виховання у дітей починаючи із садочків і до вищих навчальних закладів Комуністичної ідеології та відданості радянським колективістським цінностям. В процесі їх діяльності українське національне піднялося інтернаціональним, що породжувало розчарування та природний опір у корінного населення.

Ключові слова: радянська школа, влада народу, історія ССРСР, конституція ССРСР, вчитель, радянська свідомість, партія, уряд.

Новостворена Радянська влада тримала під пильним контролем і поширення освіти серед працюючої молоді, яка також намагалася здобути освіту без відриву від виробництва.

Тому, вперше виникає питання про консультаційні пункти для заочників, які навчаються у педагогічних закладах освіти і було вирішено відкрити в 13 районних центрах консультаційні пункти для заочників педагогічних шкіл, а також доручити директору Кременецького учительського інституту вирішити в НКО УРСР питання про організацію консультаційних пунктів для заочників учительського інституту при Бережанській, Чортківській і Тернопільській педагогічних школах. Було звернуто увагу облвно та Інституту вдосконалення вчителів на необхідності популяризувати досвід кращих вчителів, практикувати організацію відкритих уроків, проводити педагогічні наради та районні конференції молодих учителів з участю методистів райпедкабінетів і кращих учителів, поширювати досвід майстрів педагогічної справи шляхом публікації методичних розробок і методичних листів, а також усну та письмову інформаційно-методичну консультацію. Додатково завідуючого облвно зобов'язано повністю укомплектувати Інститут удосконалення вчителів і райпедкабінети кваліфікованим педагогічним кадрами, а голову Тернопільської міськради – забезпечити його необхідним приміщенням. Обкому ЛКСМУ доручено розробити заходи із забезпечення участі райкомів, міськомів і первинних комсомольських організацій в наданні допомоги молодим учителям. Обком профспілки працівників початкових і середніх шкіл орієнтували на організацію соціалістичного змагання як за високі показники у навчальній роботі, так і за організацію

допомоги молодим кадрам. Міськом і Райкомі КП(б) У були зобов'язані надавати систематичну допомогу органам народної освіти в роботі з молодими педагогічним кадрами, систематично заслуховувати на засідання бюро звіти керівників відділів народної освіти про їх роботу з молодими кадрами, де особливу увагу звернути на організацію вивчення молодими кадрами «Короткого курсу історії ВКП(б), в оволодінні ними марксистсько-ленінською теорією» [6, арк. 66].

Керівництво області послідовно дотримується лінії на посилення кадрового потенціалу місцевих освітніх закладів через підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, де основним критерієм виступає відповідність і можливість цих кадрів ефективно працювати в умовах радянської системи освіти. Кадрове питання є одним із центральних у реорганізації місцевої школи за соціалістичними стандартами. Тернопільський облвиконком у постанові від 25 липня 1940 року «Про підсумки 1939–1940 навчального року та підготовку до нового навчального року» зазначає, що упродовж минулого навчального року органи народної освіти області провели значну роботу з організації навчально-виховного процесу в школах за вимогами та принципами радянської педагогіки і відповідної їй системи освіти. До роботи в школах залучено багато колишніх безробітних учителів, використано інші джерела забезпечення шкіл педагогічними кадрами, окремі з яких «вийшли до числа передових» і демонструють соціалістичні взірці навчальної та виховної роботи. Однак у діяльності районних відділів народної освіти і керівництва навчальними закладами є низка недоліків, які перешкоджають повноцінному виконанню закону про загальне обов'язкове навчання, охопленню дітей шкільного віку заняттями у школі, подоланню такого негативного явища, як відсів учнів.

Однією з найгостріших проблем освітньої реформи є неуккомплектованість шкіл педагогічними кадрами, що виливається в недостатність кадрового ресурсу для виконання завдань, поставлених перед шкільною системою. Саме кадрова незабезпеченість стала однією з основних причин недоліків, наявних у роботі обласної освітньої мережі. Зокрема, в аспекті виконання закону про загальне обов'язкове навчання в області не охоплено школою 17,5 тис. дітей шкільного віку, з них: 1690 дітей у Скала-Подільському районі, 1526 – у Катербурзькому, 1439 – у Копичинському, 1252 – у Вишнівецькому, 1069 – у Золото-Потікському районах. Недостатня організаційно-навчальна робота працюючих вчителів і недоуккомплектованість кадрами низки шкіл не дали змоги педагогічним колективам провести належну боротьбу з відсівом учнів. Як наслідок, зі шкіл області за минулий навчальний рік відсіялось 7383 учні, з них: 818 – зі шкіл Бучацького району, 721 – Копичинського, 468 – Заложцівського. В загальному, в більшості районів області до повного кадрового укомплектування шкіл не вистачає по 50–80 і навіть по 100 вчителів.

Проблема ускладнюється недостатньою методичною роботою серед вчителів, яку зобов'язані проводити облвно та обласний інститут удосконалення вчителів через організацію районних педагогічних кабінетів (у 20-и районах вони ще не організовані) та проведення засідань кушових методичних об'єднань вчителів (система їх проведення ще не відпрацьована), а також надання індивідуальної методичної допомоги окремим вчителям

і педагогічним колективам в розрізі спеціальностей. Недостатніми залишаються контроль і допомога вчителям з боку райвно і директорів шкіл. Постановою облвиконкому визначені конкретні заходи з усунення згаданих недоліків [9, арк. 45].

З метою забезпечення шкіл області педагогічними кадрами на 1940–1941 навчальний рік облвиконком доручає організувати при середніх і педагогічних школах п'ятимісячні курси підготовки вчителів 1–4 класів на 720 чоловік і вчителів 5–7 класів – на 420 чоловік затверджено мережу і контингент таких курсів: в Бережанах – на 105 чоловік для підготовки вчителів природничих дисциплін для 5–7 класів; у Кременці – на 105 чоловік для підготовки вчителів української та російської мов і літератур для 5–7 класів; у Тернополі – на 105 чоловік для підготовки вчителів історії та географії для 5–7 класів; у Чорткові – на 105 чоловік для підготовки вчителів української та російської мов для 5–7 класів. У Борщові, Бучачі, Заліщиках, Зборові, Збаражі, Копичинцях, Підгайцях, Скалаті та Теребовлі були відкриті курси для підготовки вчителів 1–4 класів по 80 чоловік на кожних. Організаційні турботи із забезпечення курсів покладалися на обласний і районні відділи народної освіти. Ці структури були зобов'язані сформувати контингент слухачів у всіх групах, забезпечити курси викладачами, навчальною літературою і навчальним приладдям з таким розрахунком, щоб розпочати навчання до 1 квітня 1940 року. Голови райвиконкомів і завідувачі райвно отримали персональні доручення забезпечити курси приміщенням, обладнати гуртожитки для слухачів або інші помешкання для їх проживання. Облфінвідділ відповідав за своєчасне фінансування мережі педагогічних курсів у межах затверджених асигнувань. Для конкретизації контролю за роботою педагогічних курсів президія облвиконкому мала 25 квітня 1940 року заслухати звіти голів райвиконкомів і міських рад, завідувачів райвно і міськвно про їх роботу із надання допомоги в організації курсів, зокрема, з добору слухачів, кадрового і матеріально-технічного забезпечення.

Тоді ж було прийняте рішення про Тернопільський обласний інститут удосконалення вчителів: «З метою покращення методичного керівництва роботою райпедкабінетів і шкіл області та вдосконалення вчителів, підвищення їх ділової кваліфікації, покращення методичного керівництва роботою вчительських семінарів і мережі педагогічних курсів президія облвиконкому постановляє: 1. Організувати з 1 квітня 1940 року в місті Тернополі Інститут удосконалення вчителів. Роботу по організації і здійсненні практичного керівництва діяльністю Інституту покласти на завідуючого облвно, якому доручити скласти кошторис Інституту і подати на затвердження президії облвиконкому. 2. Зобов'язати завідуючого облвно до 1 квітня 1940 року укомплектувати Інститут удосконалення вчителів кваліфікованими кадрами із кращих педагогів і наукових працівників. 3. Зобов'язати Тернопільську міську раду в строк до 25 березня 1940 року виділити приміщення для Інституту удосконалення вчителів і будинок для квартир фахівців, наукових і керівних працівників. 4. Облфінвідділу забезпечити фінансування Інституту удосконалення вчителів у межах затверджених асигнувань. 5. Заслухати 15 квітня 1940 року на президії облвиконкому звіт завідуючого облвно про стан роботи Інституту удосконалення вчителів».

Таким чином, обласне партійно-державне керівництво демонструє елементи комплексного підходу до вирішення проблеми забезпечення шкіл області кваліфікованими педагогічними кадрами. До цієї роботи активно залучається місцева преса. Зокрема, обласна газета «Вільне життя» навесні і влітку 1940 року публікує низку матеріалів про роботу педагогічних курсів: «Тернопільський міський відділ народної освіти оголосив набір на п'ятимісячні курси підготовки вчителів історії та географії для 5–7 класів. На курси приймаються громадяни СРСР віком від 17 до 40 років, які мають середню освіту. Всі слухачі забезпечуються стипендією в розмірі 100–150 крб.» [3, с. 4]; «У Чорткові 280 учителів закінчили курси підвищення кваліфікації. Лекції з історії партії їм читали викладачі педагогічних інститутів із східних областей УРСР. Аналогічні курси працювали і в Зборові [1, с. 4]; у 14 районах області організовані та розпочали свою роботу п'ятимісячні курси, де навчаються вчителі 1–4 класів, математики, історії, російської мови і літератури. Під час літніх канікул будуть організовані курси завідувачів педагогічними частинами, директорів неповних середніх і середніх шкіл» [2, с. 4]; в Гусятинській середній школі відбувся випуск п'ятимісячних курсів перепідготовки вчителів. На курсах навчалися 33 чоловіки. 19 вчителів отримали призначення працювати у Гусятинському районі, частина з них призначена завідуючими початкових шкіл» [4, с. 2].

Враховуючи той факт, що Тернопільська область є аграрним регіоном, обласне керівництво окрему увагу приділяє навчальним закладам сільськогосподарського спрямування. Бюро Тернопільського обкому КП(б)У і президія облвиконкому приймають рішення про створення в області сільськогосподарських шкіл та про підготовку масових сільськогосподарських кадрів. На затвердження ЦК КП(б)У та Раднаркому УРСР була передана мережа обласних сільськогосподарських навчальних закладів: Тернопільський технікум механізації сільського господарства (на базі колишньої механічної гімназії; контингент – 280 учнів), Заліщицький плодоягідний технікум (на базі колишньої середньої садово-городньої школи; контингент – 160 учнів), Білокриницький рільничий технікум Кременецького району з рільничим і лісовим відділеннями (на базі колишньої середньої рільничої школи; контингент – 300 учнів), Язловецький зооветеринарний технікум Золотопотіського району (у приміщення колишньої трьохрічної жіночої школи; контингент – 300 учнів), Чортківська постійно діюча школа підготовки масових кадрів для сільського господарства (на базі колишньої механічної школи; контингент – 200 учнів). Тут же керівництво області порушило клопотання перед ЦК КП(б)У і Наркомземом УРСР щодо допомоги у фінансовому і кадровому забезпеченні згаданих навчальних закладів [7, арк. 75]. Окрім цього, обласним керівництвом розроблений план підготовки масових сільськогосподарських кадрів (механізаторів, зоотехніків, землевпорядників, агрономів, ветеринарних лікарів) на 1940 рік. Згадані курси перепідготовки охоплювали понад 2200 працівників аграрного сектора з усіх районів області, а проводились в діючих навчальних закладах сільськогосподарського профілю. Зокрема, курси перепідготовки трактористів були організовані в Чортківській школі механізації (160 чоловік), механіків тракторних бригад – в Тернопільській школі механізації

(160 чоловік). Перепідготовкою зоотехніків займався Язловецький зооветеринарний технікум (55 чоловік), агрономів зерновиробництва – безпосередньо обласне земельне управління (60 чоловік). Найчисельнішими були курси підготовки трактористів: в Язловецькій, Кременецькій і Чортківській школах механізації професію тракториста здобували 640 місцевих мешканців, а в Кременецькій школі механізації пройшли ще й курси бригадирів тракторних бригад, де навчалися 120 чоловік. Тернопільський технікум механізації сільського господарства, Кременецька і Язловецька школи механізації здійснили курсову підготовку 380 мотористів і машиністів, а Тернопільська і Кременецька школи механізації – 160 комбайнерів. При обласному земельному управлінні були проведені курси агрономів з апробації садово-городніх культур, агрономів з апробації зернових культур, семінари зоотехніків, землевпорядників, працівників лісової охорони, ветеринарних лікарів – всього 470 чоловік. Через курси перепідготовки пройшли навіть такі сільські працівники, як конюхи (25 чоловік) і пасічники (40 чоловік) [8, арк. 76–77]. В лютому 1940 року місцева газета «Сталінським шляхом» повідомляла, що у Кременецькій школі механізації йде підготовка 95 трактористів, серед яких 7 дівчат. Тут же навчаються 48 бригадирів тракторних бригад і 49 комбайнерів. Із 1 березня розпочинається навчання у Чортківській школі механізації, де буде підготовлено 100 трактористів [5, с. 1].

Таким чином, дефіцит кадрів різних рівнів і профілів – від спеціалістів вищої кваліфікації і до представників масових професій виробничої сфери – змусив центральну і місцеву владу розширити рамки радянської освіти за межі загальношкільного і фахового педагогічного сектора на сектори загальнотехнічний, промислово-виробничий і сільськогосподарський. Для всіх згаданих секторів, незважаючи на їх різновекторну професійну спрямованість, поряд із проблемами матеріально-технічного і кадрового обслуговування, спільними були проблеми ідеологічного і методологічного супроводу. Останнє обумовлювалося тим фактором, що всі фахівці та спеціалісти нової радянської формації, крім своїх професійних завдань, покликані виконувати завдання ідеологічного забезпечення всього комплексу соціально-економічних, духовно-культурних і політичних заходів режиму, сприяти формуванню соціалістичної свідомості та радянського патріотизму в усіх і в кожного, хто працював на дорученій фаховій ділянці.

Список використаних джерел

1. ДАТО. – «Вільне життя». – 13 березня 1940 р. – №50.
2. Там само. – «Вільне життя». – 14 квітня 1940 р. – №77.
3. Там само. – «Вільне життя». – 23 березня 1940 р. – №59.
4. Там само. – «Вільне життя». – 25 серпня 1940 р. – №188.
5. Там само. – Сталінським шляхом. – 29 лютого 1940 року.
6. Там само. – Ф.П-1. – Оп.1. – Спр.27.
7. Там само. – Ф.П-1. – Оп.1. – Спр.6.
8. Там само. – Ф.П-1. – Оп.1. – Спр.6.
9. Там само. – Ф.Р-1833. – Оп.6. – Спр.17.

References

1. DATO. – «Vil'ne zhyttja». – 13 bereznja 1940 r. – №50.
2. Tam samo. – «Vil'ne zhyttja». – 14 kvitnja 1940 r. – №77.
3. Tam samo. – «Vil'ne zhyttja». – 23 bereznja 1940 r. – №59.
4. Tam samo. – «Vil'ne zhyttja». – 25 serpnja 1940 r. – №188.
5. Tam samo. – Stalins'kym shljahom. – 29 ljutogo 1940 roku.
6. Tam samo. – F.P-1. – Op.1. – Spr.27.

7. Tam samo. – F.P-1. – Op.1. – Spr.6.
8. Tam samo. – F.P-1. – Op.1. – Spr.6.
9. Tam samo. – F.R-1833. – Op.6. – Spr.17.

Kravchuk L. V., candidate of historical sciences, senior lecturer, Department of philosophy and social sciences, SHEI «Ternopil State Medical University by I. Ya. Horbachevsky of MPH of Ukraine» (Ukraine, Ternopil), kravchuklv@tdmu.edu.ua

Soviet system of education and human resources in the newly Ternopil region during the 1939–1941 year

In this article the basic aspects of the Soviet ideological standards for personnel who were placed in all educational and cultural levels of the new Soviet forcibly proceedings education system. The main objective being the creation and upbringing of children ranging from kindergarten to higher education institutions of the Communist ideology and commitment Soviet kolektivnyj values. In the course of their activities Ukrainian national was replaced international, which gave rise to disappointment and natural resistance of the indigenous population.

Keywords: the Soviet school, people power, the history of the USSR, the Constitution of the USSR, the teacher, the Soviet consciousness party government.

Kravchuk L. V., кандидат исторических наук, ст. преподаватель кафедры философии и общественных дисциплин, ГБУЗ «Тернопольской государственной медицинский университет им. И. Я. Горбачевского МОЗ Украины» (Украина, Тернополь), kravchuklv@tdmu.edu.ua

Советская система образования и ее кадровый потенциал в новообразованной Тернопольской области в период 1939–1941 гг.

Раскрыты основные аспекты подготовки кадров по советским идеологическим стандартам, которые расставлялись на всех образовательно-культурных ступенях новой советской насильно проводимой системы образования. Основной задачей которых было формирование и воспитание у детей начиная с садов и до высших учебных заведений Коммунистической идеологии и преданности советским коллективистским ценностям. В процессе их деятельности украинское национальное подменялось интернациональным, что порождало разочарование и природное сопротивление у коренного населения.

Ключевые слова: советская школа, власть народа, история СССР, конституция СССР, учитель, советское сознание, партия, правительство.

* * *

УДК 94(477.8)

Ленартович О. Ю., доктор історичних наук, професор кафедри нової та новітньої історії України, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк), oleg.lenartovich@gmail.com

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Історія Другої світової війни викликає посилені інтереси вітчизняних істориків. Серед проблемних питань, що досліджуються, чільне місце займає український визвольний рух. Більшість науковців висвітлюють ці питання через призму подій в Галичині – регіоні де зародилася ОУН та існував найбільш впертий опір радянській владі. Волинь задувалася лише у контексті зародження національної армії – УПА та, як територія де найбільш жорстоких форм набув польсько-український конфлікт. Історіографія присвячена дослідженню визвольного руху на Волині є малочисельною. Її аналіз допоможе молодим науковцям визначити для себе коло джерельної бази та полегшить її пошук.

Проаналізовано вітчизняну історіографію присвячену дослідженню українського визвольного руху на Волині в роки Другої світової війни. Зроблено спробу визначити загальний стан розробки проблеми, окреслити коло малодосліджених питань, визначити нові методологічні підходи сучасних істориків у цій царині.

Ключові слова: дослідження, історіографія, методика, Волинь, історія.

Здобуття Україною незалежності дало змогу активізувати зусилля вітчизняних істориків у справі об'єктивного висвітлення проблемних питань історії Другої світової війни. Цьому процесу сприяла загальна демократизація суспільно-політичного життя та поступове розсекречення архівних спецфондів. Особлива увага приділялася дослідженню національно-визвольних змагань. Згідно підрахунків О. Лисенка й О. Марущенка, за